

ADALÉK AZ ISOLA BELLA KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Sorrentói napló

Február 25.

Ez a panzió tulajdonképpen sok kívánnivalót hagy maga után, de a parkja minden fogyatékoságáért kárpótol. Mennyi öreg pálma, mennyi vidám babér meg geránium meg narancsfa meg mandola! És a tenger – a végtelen, a százcú, erről a gögös, paradicsomi teraszról! Ha a korláthoz támaszkodom, valami szédülésfélét érzek; lent, talán hatvan méter mélységben a meredek sziklafalat ostromolja a tenger tajtékos türelmetlensége. Azt olvastam valahol, hogy a régi Sorrentum bűnöseit egyszerűen lehajtották a tengerbe. Milyen egyszerű és boldogságos halál: ebből a nyájas paradicsomból lezuhanni a mélységes megsemmisülésbe. Eltűnni az életből vér, bitófa, koporsó, sírkereszt nélkül.

Talán harmincan se vagyunk a panzióban, de azért vagy tíz országból kerültünk össze, s próbálunk családiasan élni. Egy amerikai családot kivéve a többiek eléggé közlékenyek egymással, nagyjában mindenki ismeri a mások nemzetiségét és életkörülményeit. Persze, szűkebb és meghittebb barátságok is fejlődnek a panzió falain belül, így például az én szomszédnőm és bizalmasom, Inge asszony, egy észak-németországi városkából. A férje kereskedő, s ő mindössze huszonöt éves, szóval csak két évvel idősebb nálam. Kedves, jólelkű asszony, mégis idegenek vagyunk és maradunk, ha együtt is élénk le további életünket. Komolyan, őszintén nem érdekelnék egymást, így barátságunk sohasem mélyülhet el. Őt apró, gyakorlatias gondok foglalkoztatják, engem elérhetetlen álmok, ő a mának és a valóságnak gyermeke, én a holnapé s a művészeté. Néha elsétálunk a Capo di Monte felé, állandóan beszélünk egymáshoz, de jóformán semmit se mondunk egymásnak. Inge asszony unalmas és olcsó regényeket szokott olvasni, s udvariasságból már én is végigolvastam egy ilyen hfglevű, érzelgős történetet, sőt azt is mondtam rá, hogy szép volt. Este mindig bejön, figyelmeskedik, s néha sokáig elüldögél a szo-

bámban. A papírgyári tisztviselőkről beszél, meg az állomásfőnökekről, akiknek öt gyerekük van. Ha holnap elutazna, holnapután már elfelejteném, s azt hiszem, ő is engem. De azért kitöltjük egymás napjait, s ezért hálásak vagyunk egymásnak.

Esti hőmérsékletem állandóan 37,3–37,5. Fél kilót fogytam is kétheti ittlétem óta, étvágyam bizony elég gyenge. A hangom azért tiszta, s csak nagy ritkán köhögök.

Nagyon jó zongora áll a társalgóban. Új. Turini gyártmány. Még eddig nem hallottam, hogy valaki játszott volna rajta. Úgy szeretnék egyszer leülni, és játszani, eljátszani mindazt, amit tudtam, amit tanultam. Persze, csak kísérleteket tudok játszani . . . de én dúdolgatnék is hozzá. Talán dúdolgatni csak szabad. Különben se hallja meg Nagy tanár úr, a gégespecialista, ha én itt, Sorrentóban halkán énekelgetek. Csak egészen halkan, sejtésesen, hogy jobban el tudjam képzelni az órák és a próbák szépségét és lázas gyönyörűségét . . .

Emlékek . . . Néha úgy megrohannak, mint vijjogó fecskék az erély párkányát. Lehunyom a szemem. Inge beszél. Nem hallom. A József körúton megyek, még semmi bajom sincsen, kezemben a második kötet Sieber, s gyanútlanul fordulok be a sötét kapualjba. Ilona néni egészen zavart, néhány elismerő sort szeretne a lapban . . . „Kedves szerkesztő úr . . .” Ekkor látom először Kálmánt. Ilona néni mint tehetséges tanítványt mutat be, s már mindjárt én is következem. Egy egyszerű Grieg-dalt kell énekelnem, de érzem, hogy mindenemet odaadtam ebben a dalban. Kálmán lelkesedik. Még, még! Brahms következik, majd Hugo Wolf. „Nem ilyesmi kell magának – rajongott Kálmán – nem bel canto, hanem Wagner vagy Richard Strauss. Dráma! A hangjában csupa sötét nyugtalanság és feszítő izgalom.” Kálmán felfedezett. Arcom égett s emlékszem, annyira boldog és különösen izgatott voltam, hogy az előszoba zöld hályogos tükrében nem ismertem magamra. És hogy torlódtak azután az események. Zengő kritika a vizsgaelőadásról, ősszel Szabóné iskolája az Andrassy úton, hosszas Wagner-tanulmányok, első hangverseny a budai Vigadóban, szédítő siker, próbaéneklés az Operában, az igazgató megrázza a kezemet, szerződés, a Pillangókisasszony próbái és . . . Csupa bók, csupa csodálat hull mindennap eléem, az álomszerű boldogság, a mosolygósan kételkedő önbizalom duzzad, dárídozik bennem. Hódítások, elismerések, jósolgatások . . . Minden beteljesedik, az álom a valóságba helyeződött. Képzetelem már nem kalandozik messzire, hiszen valóra válnak a titkon vágyott álmok. Kálmán

megírta, hogy azok közé a tehetségek közé tartozom, akik évtizedekig váratnak magukra.

S azután . . .

Elnémultam. Már három hónapja. De erről nem tudok írni, már most is könnyes a szemem, s alig látom betűimet. Aztán késő is van már, le kell feküdnöm, hiszen meg akarok gyógyulni . . . Ismét énekelni.

Március 1.

Mindennap készülök átmenni Nápolyba, de oly nehezen határozom magam el az útra. A villamos s a vonat nagyon fárasztó, a hajótól meg félek. Inge ugyan velem szeretne jönni, de én nem akarom. Felesleges. Főleg a betegségem miatt mennék valami Labriola doktorhoz, akihez Nagy tanár úr utasított, s akinek levelet is írt. Kíváncsi vagyok, mit szól majd Labriola doktor a betegségemhez. Arra is kíváncsi lennék, mit írhat a pesti tanár nápolyi kollégájának. Már annyiszor fel szerettem volna tépni a küldött levelet, de valahogy elfojtottam kíváncsiságomat. Talán csak megtudom valamikor.

Tegnap este egy fiatal lengyel úr zongorázott a társalgóban. Javárészt ismeretlen dolgokat, mindössze két Chopin-nocturne-t ismertem meg. Játéka egyszerű, naiv, olykor mosolyra készítő. Nagyon eredeti. Azt hiszem, zeneszerző lehet. Inge persze elkotyogta, hogy operaénekesnő vagyok, mire többen kérlelni kezdtek, hogy énekeljek valamit. A kis lengyel ajánlkozott a kíséretre, s már indulóban volt, hogy néhány partitúrát hozzon a szobájából, de én keményen, határozottan mondtam:

– Nem lehet. Nem szabad.

Jóllehet erélyes volt a hangom, a lengyel szívósan tovább kérelt. Van Wagner is nála vagy Puccini, akit egyébként nem nagyon kedvel – megráztam a fejem. S bárhogy is küzdöttem magammal, könnyes lett a szemem, mint mindig, ha énekről van szó. Erre ő elnémult, és ismét leült a zongorához. Az Anyeginből játszott valamit.

Nem tudtam tovább ott maradni. Bejöttem a szobámba, és lezártam magam után az ajtót. Mikor Inge kopogott, azt feleltem, hogy már lefeküdtem.

Esti hőmérsékletem 37,4 volt.

Ma jött végre levél Kálmántól. Elég bőven beszámol az utolsó hetek zenei eseményeiről, főleg az Operáról. Néhány kritikát is mellékel, az egyikben szokatlan melegséggel ír D. Irma hangversenyéről. Tudom, hogy jól ismeri Irmát, s azt is tudom, hogy nem sokra értékeli a hangját, honnan hát egyszerre ez az ömlengő kritika? Nem nehéz kitalálni, no de azért féltékenynek lenni mégsem érdemes. A levélben különben rólam csak az utolsó sorokban van szó. Hogy vagyok, mit csinálok? – kérdi sablonos rövidséggel és unalommal. Érzem és tudom, hogy ő sohasem gondol az én lelkemben vájkáló keserűségekre és fájdalokra. Távol vagyok tőle, elfelejtette már a hangom, talán arcvonásaimat is elfeledte. Ő sohasem éli magát bele az én helyzetembe: némának lenni, sohasem énekelni, sohasem énekelni!! Elfelejtette volna már, hogy az ének az én életcélom? Hiszen ő tette azzá. Vagy talán lemondott már rólam, nem bízik már többé bennem, hogy visszanyerem hangom régi fényét és erejét? Már bizonyos abban, hogy sohasem fogom beváltani azt, amit ígértem?

Vártam a levelét, a biztatását, a vigasztalását, a törhetetlen hitét. Milyen üres ez a levél! Ő sem törődik már velem, s akik törődnek, azok is csak az egészséggel törődnek, de a művészetemmel . . . Valahogy úgy érzem, hogy Kálmán mint énekesnőt már teljesen elejtett, mint nő pedig sohasem voltam rá különös hatással. Irma bizonyosan több sikert ért el mindkét tekintetben.

Inge is levelet kapott ma férjétől. Csupa aggodás és gyöngédség muzsikál a levél minden sorában. Pedig Inge tulajdonképpen nem is beteg, csupán férje félti a szeszélyes északi tavasztól.

Ma többet köhögök. Lehet, hogy a szeles idő ennek az oka. Lázam ma 37,3.

Ma végre lent voltam Nápolyban. Villamoson mentem, mert a tenger már pár napja nyugtalan. Kissé furcsa volt a város a sorrentói csend után, a via Roma nyüzsgése és kacagós lármája izgatott és elevénné tett. Az állomásról egyenesen Labriola doktorhoz mentem, de a szobalány azt mondta, hogy csak délután rendel. A délelőttöt a Villa Comunaleban töltöttem, s bementem az akváriumba. Mégis csak jó lett volna Ingét is elhozni, a várás nagyon fárasztó és idegesí-

tő volt így egyedül. Sokat köhécseltem, valószínűleg az izgalomtól és a változott levegőtől. Végre délután lett. Én voltam az első beteg, aki leült a várószobában.

Giacomo Labriola elég fiatalnak látszik, pedig már tanár az egyetemen. Szemüveges, és haja lobogós, mint valami szerződés nélküli tenoristáé. Mikor megmondtam, hogy kitől hozom a levelet, felvult, elmondta összes emlékeit, amelyet pesti kollégájával töltött a kongresszusokon.

– Legutóbb Baselben voltunk együtt. A kongresszuson nem voltunk egy véleményen, két ellentétes nézetet képviseltünk, de a jelen esetben, úgy hiszem, nem lesz véleményeltérés közöttünk.

Elolvasta a levelet, majd pajkos mosollyal kérdezte:

– Szóval ön a pesti Opera reménysége?

Bosszankodva tiltakoztam. Ő csak tovább mosolygott.

– A levélben ez áll, és nekem el kell hinnem, amit a kollégám állít.

Azután a vizsgálat következett. Reflektor, gégetűkör, nyelvkihúzás, akárcsak Pesten. Mindenre azt mondta: „Nagyon jó.” Majd kérdésekkel ostromolt. Köhögés, köpet, láz, izzadás, rekedtség? . . . Végül a tüdőmet is végigkopogtatta és végighallgatta. Közben helyeselt és biztatgatott.

– Mikor szabad énekelnem? – kérdeztem hirtelen és türelmetlenül.

– Nem szabad! Szó se róla! – mondta ő megváltozott arccal s erőlyes hangon, aztán kissé barátságosabban hozzátette: – Majd később . . . ha teljesen rendben lesz, de erről még korai beszélni.

Azután megdicsért, hogy milyen jól beszélek olaszul, majd búcsúzásnál gyerekesen megpaskolta a tenyerem.

– Tanuljon meg mosolyogni itt nálunk, kisasszony. Mosolyogni és vidáman élni. Higgye el, az élet fontosabb a művészetnél.

Mikor leértem az utcára, ismét az a csalódásérzés kerített hatalmába, ami Kálmán levelének olvasása után. Semmi biztatás. Érzem, hogy ő sem bízik a gyógyulásomban, s abban, hogy ismét énekelhetek. Mosolygásról beszélt, mert tudja, hogy nincs okom mosolyogni. Milyen keserű mindezt átérteni.

Mikor hazaértem 37,6-ot mértem. Semmit se tudtam enni. Inge mohón faggatott, és sietve, felületesen vigasztalgatott.

Nagyon fáradt vagyok.

Március 10.

Ma aggodó levelet kaptam szüleimtől, mert már tíz napja semmi hír rólam. Úgy látszik, utolsó előtti levelem elveszett, az utolsó pedig még nem érkezett meg. Csupa biztatást küldök haza, ha már magam nem kapok. A lázakat letagadom, s kitűnő közérzetről számolok be. Miért hazudozom? Mert tudom, hogy örömet okozok vele otthon. Az igazat még ráérek megírni, ha egyszer már meg kell írni. Ha pedig véletlenül (?) erre nem lenne szükség, akkor legalább megkíméltem jó szüleimet a gondok és töprengések kínjától. Apám biztosan már újra amerikai szerződésekről álmodozik, ha azt olvassa, hogy javulok. Az ő lánya világhírű énekesnő lesz!

Milyen szomorú ezt leírni: „világhírű énekesnő”.

A park gyönyörű. Mennyi virág, s milyen édes, hűzelgős illatok. Tavasz van. Kóhécseléseim azonban nem akar elmúlni. Lázam se. Rekedt azért nem vagyok. Három nap óta 37,5 volt az esti láz. Elszomorít ez a pár tized, amellyel a higanyszál elhagyja a piros vonalat.

Március 13.

Tegnap este a kis lengyel, akit egyébként Litovszkinak hívnak, ismét zongorázott. Közben elmondotta, hogy zeneszerző, és van egy kész operája, melyet Varsóban mutatnak be. A vendégek közt kevés a muzikális, a legtöbb kint sétált a langyos estében és bámulta az örök csodát: a tengert. Lassankint csak hárman maradtunk: a lengyel, Inge és én. Litovszki ekkor a Trisztán és Izolda második felvonásába kezdett szinte parancsoló áhítattal. Csodálatosan játszott, s nekem akaratlanul is halkán énekelnem kellett.

– Erősebben, erősebben – mondta kérlelve, majd fölényes bizonyossággal.

Csakugyan nemsokára már énekeltem. Hangom keményen, boldogan tört fel, mint bővizű forrás, melyet betapasztottak. Szemem lehunyódott, és idegeimen, bőrömon ismét végigbizsergett az ének gyönyöre. Énekeltem!

*Nicht Hörnerschall tönt so hold
Des Quelles sanfrieselnde Welle
Rauscht so wonnig daher . . .*

Nem rekedtem be, csak néha köhécselem ének közben, Inge aggodva nézett rám, én azonban csak énekeltem, énekeltem, énekeltem részegen, ködös kábulatban. Mikor azonban Trisztán megérkezéséhez értünk, hangom fáradt és fátyolos lett, majd heves és hosszúságú köhögés rázott meg. Leültem, és lehajtottam a fejem. Nagyon szomorú lettem. A kis lengyel tovább játszott, és csakhamar a szerelmi jelenet lágy, libegős szinkópáihoz érkezett.

– Énekeljen!

Felálltam. Engedelmeskedtem. Halkan, rekedten, bágyadtan, fakón próbálkoztam:

O, sink' hernieder Nacht der Liebe!

Hangom oly szegény és ványadt lett, mint valami erőtlen koldusnyöszörgés. Ekkor láttam és éreztem igazán, hogy mennyit romlott a hangom. Hiába, minden hiába, el fogom veszíteni a hangomat! Ennek megismerése és beismerése oly hirtelen s annyi fájdalommal hasított végig, hogy Inge karjaiba kellett hullanom és felzokognom. Litovszki erre abbahagyta a zongorázást, s mikor megnyugodtam, megszólalt:

– Önnek nagy hangja van, kisasszony. Igazán kár. Többször kellene énekelni, gyakorolni, iskolázni, akkor nem lenne ilyen engedetlen és fáradékony a hangja, mint ma este.

– Már négy hónapja nem énekeltem – nyöszörögtem. – Az orvosok . . .

– Mi, akik művészeknek mondjuk magunkat, nem az életre születünk, hanem a művészetre. Ne hallgasson az orvosokra, akik életet akarnak adni, s ennek ellenében a művészetről való lemondást kérik.

– Jó – mondtam megnyugodva, és a kis lengyel kezében hagytam a kezem. – Ha kísérni fog, nagyon szívesen énekelek. Ameddig csak tudok, énekelek.

Elhatározásom komoly. Ismét énekelek!

Március 16.

Ma este újra énekeltem. A Pillangókisasszonynak több részletét. Többször köhögtem, de utána ismét énekeltem. Fél óra múlva teljesen berekedtem. Nem baj. Litovszki megdicsért, azt mondja jobb már a hangom.

Különböen gyenge vagyok és étvágytalan. Minden este kis láz. Inge szerint az éneklés árt.

Március 18.

Kellemetlen köhögés kínoz, néha köpetem is van. A köhögéstől már fáj a légcsőm. A hangom azért elég tiszta, rekedtségem múltban van.

Ma ismét énekelni akartam, de nem tudtam. Talán holnap, vagy azután, vagy – soha többé?

Sokat vagyok a kertben, és rákönyöklök a korlátra. Nézem a szédítő mélységben hánykolódó tengert. Capriról ferde barázdákat szánt a hajó.

Mi lesz velem? Annyiszor kérdezem ezt magamtól.

Március 21.

Köhögésem és állandó gyengülésem miatt ma ismét felkerestem Labriola doktort. Ma nem volt olyan mosolygós, kevesebbet beszélt, és felületesebben is vizsgált meg. Talán azért, mert Inge is velem volt, aki alig tud olaszul? Egy orvosságot írt, és inhalációkat ajánlott. És sok fekvést a szabadban.

Most nagyon fáradt vagyok. Lázam 37,9. Ezek a nápolyi kirándulások mindig megviselnek.

Március 24.

Dél előtt a gyógyszerárban lemértem a testsúlyomat. Két kilót fogytam. Tudom, hogy ez rossz tünet.

Este ismét énekelni próbáltam, de a köhögés nem hagyott nyugton. Litovszki azt mondta, hogy már nem maradhat soká, mert elkezdődnek a próbák Varsóban.

Sokat fekszem a napon, de a köhögés mindenben megzavar. Az orvosság nem sokat használ.

Március 26.

Ma ismét 37,8, pedig sokat fekszem. Étvágyam nagyon rossz, csak gyümölcsből élek.

Kálmán nem fr.

Inge azt mondja, hogy Litovszki szerelmes belém. Nevetnem kellett, hiszen olyan csúnya vagyok. Sovány és csúnya.

Március 29.

Tegnap este inhalálás után a köpetem kissé véres volt. Tudom, hogy a vér nem jó jel. A hangom mintha tisztább lenne, holnap talán ismét énekelhetek.

Március 30.

Ma itt volt Litovszki a szobámban. Azt mondta, búcsúzni jött, holnap utazik. Kedvesen és komolyan beszélt. Állítólag van egy ismerőse, aki hasonló bajon ment keresztül, és hangja most szebb, mint betegsége előtt. Olyan jó volna hinni neki, de rajtakaptam egy hazugságon. Nekem ugyanis azt mondta, hogy hazautazik, míg Ingének bevallotta, hogy Amalfiba megy. Miért és kinek hazudik? Inge arra is célozgatott, hogy miattam megy el. De miért? Nem értem. De akárhogy legyen is, nagyon sajnálom, hogy elmegy, ő volt az egyedüli, aki megértette szomorú helyzetemet, ő tudta legjobban, hogy ha hangomat elveszítsem, úgyszincs célja többé életemnek.

Fáradt, gyenge és lehangolt vagyok. Köpetem még mindig vércsíkos. Inge vigasztal, de azért nagyon óvatos, nem csókol már meg, vagy legfeljebb a homlokomon. Féltőlem. Azt hiszem joggal és okkal.

Április 2.

Tegnap ismét bementem Nápolyba, de ez alkalommal nagyon rosszul utaztam. Labriola új oldaláról mutatkozott be. Szomorú volt és merengő, félrehajtott fejjel hallgatta meg panaszaimat, majd azt mondta, hogy nem igazság, hogy én operai sikerek helyett itt köhécselek. Aztán megnézte a gégém.

– Igen, igen . . . itt van egy kis hurut. No de majd jó lesz.

Mikor kivette a torkomból a tükröt, alázatosan és könnyörgősen kérdeztem:

– Mondja meg őszintén, tanár úr, fogok-e még valaha énekelni?

– Hogyne, hogyne! – nevetett sietősen és fájdalmas ürességgel.

Aztán leült íróasztalához, hogy újabb orvosságot írjon. Magam se tudom, hogy történt a következő párbeszéd, egy pillanat alatt villant át agyamon a borzalmas terv, s máris a következőket mondtam:

– Azt hiszem, nekem nem tesz jót ez az éghajlat, s ezért legokosabb lenne, ha hazamennék. Talán írjon egy levelet, kedves tanár úr, Nagy tanár úrnak, ha éppen jónak lát valamit közölni vele.

– Milyen hirtelen elhatározás! – csodálkozott Labriola. – De különben . . . talán igaza is van, néha a magaslati éghajlat csodákat művel. Talán Davos . . .

Szívem veszettül kalapált: Labriola leült, és levelet írt. Ítéletet írt a hangomról, az életemről. Gondosan leragasztotta a borítékot, majd átadta a levelet.

Az a tudat, hogy sorsom a maga csupasz őszinteségében kezeim között van, roppant nyugtalanná tett. Rendetlen szívveréssel siettem a hajóállomásra. Ott azonban egy panzióbeli francia hölgygel találkoztam, aki mellém szegődött. A levél pedig leragasztva szunnyadt a retikülömben. A panzióban Inge faggatott, és késő estig szobámban ült. Közben egy levél várt Kálmántól. Annyira kimerült és kábult voltam, hogy mindkét levelet félretettem, és a hőmérőt a hónom alá dugtam. 38,3-at mértem, és zűrös, borzalmas álmaim voltak az éjjel.

Ma korán reggel már Inge jött, s így előtte csak Kálmán levelét bonthattam fel. Kurtán ír, panaszkodásaimra válaszol felületesen és közönyösen. A fő az egészség – írja, mint valami iskolai egészségtan. Gyógyuljak meg, és ne gondoljak a hangommal. Mondjak le a világhírről, a művészetéről, ha az egészség úgy kívánja.

Milyen üres közhelyek! Ó, milyen messzire kerültünk egymástól! Ami összekötött bennünket, azt el kell felejtenem. De lehetséges-e elfelejteni a művészetet?

Délután végre hosszas habozás után reszkető kézzel feltéptem Labriola levelét. Franciául írt, kézírása sok helyen olvashatatlan volt, az orvosi kifejezések pedig érthetetlenek voltak számomra. Magam se tudom, meddig tartott a levél átböngészése s a szavak értelmének türelmetlen keresése, csak arra emlékszem, hogy egyes szócsoportok és mondatok megvilágosodásánál újabb és újabb döbbenetek pattantak fel, mint kriptaajtók a borzalmak éjszakáján. A levél fordítása az érthetetlen részek kihagyásával így hangzik:

Kedves kolléga uram,

nagyon sajnálom, hogy okos és rokonszenves betege javulás nélkül utazik vissza. Ez alkalommal teljesen egy véleményen vagyok Önnel, mert a . . . folyamat nagyon rosszindulatú. A . . . fokozott iniciált . . . jobb oldalon kis gümőt látok fejlődni. Úgy látszik, a tüdőfolyamat is gyorsan halad előre. A jobb csúcson állandó . . . szörtyögés. Nem tudom, érdemes lenne-e még . . . kezelést elkezdeni vele? Talán nagy nyugalom és teljes beszédtilalom . . . nincsen bizalmam, hogy a folyamat megnyugodjék. Nem volt lelkem hozzá, hogy megmondjam szegénynek, hogy örökre tegyen le éneklési terveiről. Igazán sajnálom, hogy Operájuk reménysége ilyen szomorú sorsra jutott.

Fogadja mély tiszteletem és baráti érzéseim nyilvánítását.

Labriola

A levél kegyetlen és vigasztalan borzalmassága csak most bontakozik ki előttem, mint szörnyű számum. Nincs már több menekvés!

A hangom meghalt!

A hangom meghalt!

Nem tudok tovább írni, de nem is tudnék mit. Sírni, sírni kell . . .

A hangom . . .

Április 3.

Mindennel elkészültem. Egész délután írtam, hat levelet összesen, tartalmuk nagyjában ugyanaz volt. Még ezt a naplót is be akarom fejezni, ha már elkezdtem. Bizony, hosszabbnak hittem, mikor az első oldalakat írtam, de . . . Az élet néha gyorsan és szeszélyesen fejezi be a maga drámáit.

Faggatom, vizsgálom, boncolom magam. Nagyon hiú vagyok és nagyravágyó. Igen, ezek a szavak illenek rám, de én mégsem érzem jogosultságukat. Én tökéleteset akartam a művészetben, s ez mindenestre kábító dicsőséggel járt volna. Az életem célja azonos volt a művészi törekvéssel: énekelni, énekelni nagyszerűen, boldogan, tiszta és teljes lélekkel. Énekelni vagy élni, élni vagy énekelni – ezek azonos és összeforrt fogalmak voltak értelmemben. A hangom volt az életem, az életem volt a hangom, s most, hogy meghalt a hangom, meghalok én is.

Olyan egyszerű az egész. Pár lépcső, és lent vagyok a kertben. Éjfél már elmúlt, mindenki alszik a panzióban. A tenger csobog, csalo-

gat, és duruzsolva hívogatja az élet kiteszftottjait. A korlátra támaszkodom, és tekintetem eltéved a nyugtalan, gyöngyszürke végtelenben. Sötét van, fent a csillagok milliárdjai, a kikötőben egy-két zöld lámpás bóbiskol, messziről, Capriról is idehunyorgat néhány fénypont, amott jobbra a palaszürke párán átszítálddik Nápoly és Castellamare gyöngyözö fényessége. Felkapaszkodom a korlátra, és hatvan méter ködös mélysége borzong alattam, de én mosolyogni fogok, mert a halál szép lesz és egyszerű. Talán karjaimat kissé megfogom lóbálni, mint madár a szárnyát, ki messzi útra készül, majd kissé elszédülök, és senki sem fogja hallani a loccsanást a tengercsobogásos éjszakában. Eltűnök, miként a hang is eltűnik – nyomtalanul.

Ezen a szép földön szépen lehet meghalni.